

Звіт за результатами фокус-групового дослідження *"Дискримінація: думки різних груп"*

Упродовж березня–липня 2012 року Українським незалежним центром політичних досліджень було проведено фокус-групи в рамках проекту *"Суспільство та проблеми захисту від дискримінації: експертний погляд"* за сприяння Міжнародного фонду "Відродження".

Метою дослідження було визначення основних питань та проблем стосовно проявів дискримінації щодо цільових груп проекту, а саме: а) представників національних меншин та етнічних спільнот; б) людей з особливими потребами; в) представників ЛГБТ-спільноти; г) осіб, які дискримінуються за віковими ознаками (ейджизм); д) представників релігійних меншин.

У ході дослідження було проведено 5 фокус-груп. Цільовими містами були обрані Донецьк, Чернівці, Сімферополь, Вінниця. Учасників дослідження запрошували партнери Коаліції з протидії дискримінації в Україні: громадська організація " Міжрегіональний центр ЛГБТ-досліджень Донбас Соц-Проект", Чернівецька обласна громадська організація "Права людини", Вінницька громадська організація ІПЦ "ВІСЬ" та Сімферопольська міська громадська організація "Інститут соціальних досліджень".

Проведення дослідження відбувалося до ухвалення урядової версії Закону України "Про протидію дискримінації в Україні" 6 вересня 2012 року, тому ми не мали можливості достатньо мірою відслідкувати всі особливості ставлення аудиторії до конкретної версії закону, визначень та наслідків. Результати обговорення серед відповідних цільових груп і відсутність знань про закон вказують на недостатнє поінформування про сенс, зміст та наслідки закону, брак суспільного обговорення питань, які регулюються певною законодавчою ініціативою, відповідальність сторін.

Зміст

Узагальнені результати обговорення.....	3
1. Визначення понять "дискримінація" та "упередження".....	3
2. Приклади проявів дискримінації з боку різних груп меншин.....	4
2.1. Прояви дискримінації за етнічною ознакою.....	5
2.2. Прояви дискримінації щодо людей з особливими потребами.....	5
2.3. Приклади проявів дискримінації за релігійною ознакою.....	6
2.4. Приклади проявів дискримінації за сексуальною орієнтацією.....	7
3. Прояви дискримінації у сферах соціальних відносин: меншини, суспільство та влада.....	8
3.1. Приклади утисків з боку представників правоохоронних органів.....	8
3.2. Приклади проявів дискримінації щодо різних груп меншин у сфері освіти.....	8
3.3. Приклади проявів дискримінації у сфері трудових відносин.....	10
3.4. Приклади проявів дискримінації у сфері надання медичних послуг.....	11
4. Питання наявності установ та організацій, які б сприяли вирішенню проблем дискримінації.....	12
5. Питання зменшення проявів дискримінації.....	13
6. Питання ухвалення закону про протидію дискримінації в Україні ¹	15
Загальні висновки.....	16

---

¹ Значна частина дослідження проводилася в період ухвалення закону до вересня 2012 року.

Узагальнені результати обговорення²

1. Визначення понять "дискримінація" та "упередження"

Поняття дискримінації було визначено практично солідарно всіма учасниками дослідження з різних цільових груп³. Так, під дискримінацією розуміють комплекс дій з боку держави, юридичних, фізичних осіб, що спрямовані на обмеження прав і свобод особи чи групи осіб на підставі різноманітних ознак (вік, соціальний статус, етнічна приналежність, інвалідність, сексуальні ознаки), спричиняють утиски, стигматизацію та створюють нерівні умови для реалізації прав. Учасники наголошували на різниці в усвідомленні та трактуванні упереджень та проявів дискримінації. При цьому під упередженнями розуміли насамперед внутрішні установки, негативні стереотипи різного роду, властиві для приватних осіб, представників влади, органів місцевого самоврядування, які можуть спонукати до більш активних дій, що призведе до проявів дискримінації щодо різних груп меншин, створюватиме апriorі нерівні умови для існування, реалізації прав.

Національні меншини, релігійні громади

"Упередження – це внутрішнє ставлення людини до іншої людини, не схожої на неї, або течії, що не сприймається. А дискримінація – це вже певні дії проти цієї людини або групи". (АР Крим)

"Зовнішній прояв, спрямований на створення нерівних умов у спілкуванні, переслідування ідей, культури, національностей, чого завгодно". (АР Крим)

ЛГБТ-спільнота

"Дискримінація, як правило, веде до порушення прав людини, особистих свобод, свободи особистої думки. Тобто зачіпає безпосередньо інтереси людини. А упередження може бути безоціночним, на людині може ніяк не позначатися". (Донецьк)

Національні меншини, етнічні групи

"Упередженням можуть бути думки вголос, а дискримінація – це вже конкретні дії... Це коли за приналежність до певної нацменшини з іншої сторони є певний тиск". (Чернівці)

Учасники дослідження з особливими потребами

"Мені здається, що дискримінація – це перш за все те, що постійно люди з інвалідністю мусять доводити на кожному кроці, що вони люди. Це і в роботі, і в навчанні, і в життєвому забезпеченні, і взагалі в тому, що ти живеш. Навіщо тобі жити, якщо ти не такий. Це правда. Питань дуже багато болючих. Тут треба ще говорити про те, що дискримінація наявна в самому середовищі людей з інвалідністю". (Вінниця)

Особи, які дискримінуються за віковими ознаками (ейджизм)

"Все-таки упередження – це моє ставлення до людини чи групи людей, а дискримінація – це вже мої дії щодо них. Моє ставлення до чогось може бути різним, але я все-таки доходжу зрештою якихось висновків. Щось відбувається, я щось втілюю в життя в такому вигляді, через те, що в мене є таке упередження". (Вінниця)

² Наведені цитати подаються мовою, якою послуговувались учасники фокус-групи, зі збереженням відповідних стилістичних особливостей.

³ Такими цільовими групами є: а) представники національних меншин та етнічних спільнот; б) особи з особливими потребами; в) представники ЛГБТ-спільноти; г) особи, які дискримінуються за віковими ознаками; д) представники релігійних груп.

2. Приклади проявів дискримінації з боку різних груп меншин

Фактично всі учасники дослідження наводили приклади проявів дискримінації стосовно відповідних груп за різними ознаками, які можуть також мати змішаний характер (прояви дискримінації за станом здоров'я та за віком одночасно), потрактовували дії чи бездіяльність стосовно них як прояви дискримінації чи утисків⁴. На думку респондентів, прояви дискримінації стосовно різних груп меншин виявляються в соціально-економічній сфері, трудових відносинах, освіті, взаєминах з правоохоронними органами. Вони можуть також проявлятися в нерівному ставленні до груп меншин з боку держави, відсутності реальних гарантій на реалізацію прав на освіту, працевлаштування, незважаючи на чинні закони та нормативно-правові акти стосовно низки заходів з позитивних дій⁵. Органи державної влади, за свідченням учасників дослідження з різних груп, дотримуються певних комплексних соціокультурних упереджень, часто у своїх діях чи бездіяльності вдаються до практики стигматизації різних груп меншин, що порушує їх права. Відповідна політика та позиції оцінюються як прояви дискримінації.

Учасники дослідження з особливими потребами

"Я би навіть виділив у цьому плані, що буває суспільно-моральна дискримінація. Наприклад, я зіткнувся з цим під час навчання в інституті. Коли маєш поганий зір, приходиш в якийсь інший колектив, де немає таких людей, там тебе сприймають як трошечки не такого. Тобто в них уже склався стереотип, упередження. І допоки я до середини першого курсу не розмаював з усіма, доки не побачили, що я нормальний чоловік і так далі, тоді вже вони перестали дивитися так, що це трошечки девіантний чоловік. Це і суспільно-моральна дискримінація". (Вінниця)

"Ми всі бачили на вулицях інвалідів по зору першої групи з тростинками. Всі ми порядні люди, але не кожна людина підійде до інваліда по зору і запропонує йому допомогти перейти. Навіть такі випадки бувають, мовляв, ти що, він же сліпий. Таке враження, що людина боїться". (Вінниця)

Національні меншини, етнічні групи

"На сьогодні в нашій області існує дискримінація на національному ґрунті. Кавказці належать до групи ризику. При наданні їм громадянства буде тяганина роками: довідки принеси, гроші принеси. Останнім часом таких ситуацій стало набагато менше, але вони досі є. Це замовчувати не можна". (Чернівці)

ЛГБТ-спільнота

"Дуже багато відомо прикладів, коли йдуть хлопці з сімей, тому що батьки не приймають їхню сексуальну орієнтацію. Навіть були суїцидальні випадки – як у Луганську, так і в Донецьку. Людина не знала, до кого вчасно звернутися, хоча у наших проектах є і психологи, і соціальні працівники. І були не тільки спроби піти з життя, а й смертельні випадки". (Донецьк)

⁴ У чинному Законі України "Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні" (2012) наведено таке визначення: "утиск – небажана для особи та/або групи осіб поведінка, метою або наслідком якої є приниження їх людської гідності за певними ознаками або створення стосовно такої особи чи групи осіб напруженої, ворожої, образливої або зневажливої атмосфери".

⁵ "Позитивні дії – спеціальні тимчасові або постійні заходи, спрямовані на усунення юридичної чи фактичної нерівності у можливостях для особи та/або групи осіб реалізовувати рівні права і свободи, надані їм Конституцією і законами України" (чине визначення Закону України "Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні" 2012 року).

2.1. Прояви дискримінації за етнічною ознакою

Учасники з числа національних меншин, етнічних груп, корінних народів наголошували, зокрема, на наявності, на їхню думку, дискримінаційних проявів, нерівності в соціально-економічній галузі, трудовій сфері, взаєминах з правоохоронними структурами.

Деякі представники організацій національних меншин повідомляли про проблеми ставлення владних інститутів до питань функціонування громадських організацій, національно-культурних товариств. Вони вважають, що відсутність належної підтримки таких інституцій з боку держави також може трактуватися як приклад проявів дискримінаційного ставлення інститутів влади різного рівня до національних меншин, етнічних груп.

Національні меншини, релігійні громади

"Аналогічної дискримінації зазнає болгарська громада. Офіс, в якому болгари хотіли збиратися, вивчати національну мову, забрали. Особливо гострими є питання щодо нерухомості та виділення землі". (АР Крим)

"...Якщо порівнювати етнічну дискримінацію, то вона існує щодо всіх народів". (АР Крим)

Національні меншини, етнічні групи

"Я громадянин України зі своїм паспортом. Я народилася в Ашхабаді, батьки мої – виселені кримські татари, різної крові намішано. Але факт, що я маю паспорт громадянина України. Коли я подаю документи на приватизацію, нашу ділянку не приватизують, хоча всім сусідам землю приватизували. Коли я намагалася щось вимагати, працівник БТІ мені сказала, і це вже пряма дискримінація, що мусульманська жінка має мовчати. Це було сказано людиною при владі, заступником начальника Бюро технічної інвентаризації". (Чернівці)

2.2. Прояви дискримінації щодо людей з особливими потребами

Про порушення своїх прав, прояви дискримінації з боку різних владних інституцій та інстанцій говорили учасники дослідження з особливими потребами. На думку деяких із них, прояви дискримінації, утиски, порушення прав відбуваються під час підтвердження інвалідності, організації медичного обслуговування. Учасники цієї групи наголошували на відсутності заходів позитивної підтримки з боку держави, незважаючи на відповідне законодавство та нормативно-правові акти.

Учасники дослідження з особливими потребами

"В мене було онкозахворювання. Така склалася ситуація, що спочатку я була інвалідом дитинства, потім мені ставили другу групу, поки я вчилася в університеті. ... В мене це [діяльність медичної комісії стосовно підтвердження інвалідності] викликає шок, тому що я чудово розумію, що те, що мені було видалено, явно не виросте, і щороку проходити все заново, тисячний раз лікарям пояснювати, що в мене було, – це момент неправильний. Для мене кожна перекомісія – це великий стрес". (Вінниця)

"У моєї дитини викривлення хребта, вона лежить. У неї був перелом ноги. Привезли в обласну травматологію. Вийшов хірург. У дитини коліно розвернуло назад, відкритий перелом. Я прошу: зробіть нам витяжку. Він подивився і говорить: яка різниця вам, де те коліно, спереду чи ззаду, воно зростеться? То хіба це не дискримінація?" (Вінниця)

"...Мені на початку року надійшов лист: вибачте, допомоги цього року не буде, тому що криза. Але дискримінація в тому, що коли приходиш у кабінет до чиновника, відомо, що на-

віть є закон, і ти тикаєш носом цього бюрократа в цей закон, а він все рівно говорить, що немає. Це розраховано, що той не піде добиватися, розвернеться й піде". (Вінниця)

2.3. Приклади проявів дискримінації за релігійною ознакою

Учасники дослідження з числа національних меншин наводили приклади нерівного ставлення до представників різних конфесій та релігій, які вони вважають проявами утисків та дискримінації за релігійними ознаками з боку влади різного рівня, органів місцевого самоврядування.

Зокрема, приклади нерівного, упередженого ставлення, неоднакові умови, утиски за ознаками релігійної приналежності проявляються до релігійних громад у питаннях: а) виділення земельних ділянок під будівництво культових споруд; б) реституції культових споруд. Органи місцевого самоврядування, на думку респондентів, часто-густо вибірково приймають рішення та ігнорують потреби релігійних громад. Найбільше уваги цим питанням приділяли учасники дослідження з АР Крим, зокрема, йшлося про можливість виділення землі під будівництво громадам віруючих УПЦ КП, греко-католицькій та католицькій громадам. Також наголошувалося на проблемах, пов'язаних з реституцією храмів, на що вказували представники караїмської громади.

Часто причини дискримінаційних проявів у цій сфері з боку місцевої влади можуть критися в наявності упереджень та негативних стереотипів, які скеровують рішення місцевої влади не на користь релігійних громад.

Національні меншини, релігійні громади

"Я би навів приклад виділення земельних ділянок під будівництво храмів. Наприклад, київський патріархат за 20 років не отримав жодної земельної ділянки". (АР Крим)

"...Влада Сімферополя дала дозвіл, є всі документи, рішення Сімферопольської міської ради, щоб поблизу української школи-гімназії у парку був храм. Фактично це та сама проблема, яка була з мечеттю, на ті самі граблі зараз наступає місцева влада з київським патріархатом. П'ять років добивалися документи. Купу грошей вже витрачено. Лишилося тільки рішення сесії. Один раз воно не пройшло, другий раз не пройшло. Ми терпляче чекаємо, доводимо, зустрічаємося, запрошують нас на сесії, де все рівно лунають крики: бандерівці, розкольники тощо. В той самий час на сесії вирішується питання про виділення московському патріархату по 6-8 ділянок". (АР Крим)

"...Це дискримінація реальна, по факту. Це єдиний храм, вони прекрасно знають, ми вже більше 10 років добиваємося, просимо це зробити. Те саме з греко-католиками. Вони вирішують цю проблему дещо менше, три роки, їх теж цікавить район гімназії, однак з іншої сторони скверу. У них є документи, їм дали рішення, однак їм так само відмовляють". (АР Крим)

"Греко-католицькій громаді у Севастополі майже за межами міста видали велику ділянку на перетині всіх комунікацій. Вони довго розробляли план і звели невеличку церкву, барак тимчасовий, куди приходять люди. Коли вони робили всі ці погодження, у них буквально перед носом було поставлено каплицю московського патріархату. Я позавчора проїжджала: ось тут стоїть тимчасовий храм греко-католиків, а от тут, перед дорогою, 10 соток землі огорожено півтораметровим парканом для будівництва церкви московського патріархату. Буквально біля дверей церкви греко-католиків, щоб навіть пройти туди не можна було. Це складно назвати адекватним ставленням". (АР Крим)

"Фактично нам не дали зводити костел на підставі того, що, виявляється, католики були фашистами, румунська армія була фашистською, до того ж католики розбомбили Севастополь. На підставі такої заяви одного депутата міська рада прийняла рішення не віддавати католицький храм. Мало того, коли ми звернулися до прокуратури з приводу образи почуттів віруючих під час викривлення цих фактів, прокуратура просто не побачила в цьому жодних претензій". (АР Крим)

"У кримських караїмів все набагато прозаїчніше. Всі знають, що у нас існує кенаса на вулиці Караїмській, яку 20 років ніхто не віддає, там знаходиться радіоцентр. Кінаса руйнується, повісили сітки для того, щоб вона не розвалювалася. Ніхто нічого не віддає. Були кінаси на Чуфут-кале, Печерному місті. Нинішнє керівництво заповідника практично не пускає кримських караїмів здійснювати релігійний обряд у кенасі, адже караїзм – це самостійна релігія. Я говорю не від свого імені, а від імені нашої громади, в тому числі й від релігійного, духовного правління". (АР Крим)

"Доводиться будувати церкви на приватних ділянках. В Ялті греко-католики служать у римо-католицькому храмі вже понад 15 років, оскільки не мають своєї ділянки. Нещодавно вони збудували невеличку церкву просто на приватній ділянці, господарі якої виділили територію. Але вони говорять, що коли дали ділянку, то її закидали будівельним сміттям. Ми писали листи президенту. З відомих нам джерел президент відправляє все це місцевій владі. У вересні вони вже прийняли остаточне рішення про те, що не передають, а лишають це приміщення дитячим кінотеатром. Хоча грошей вони не виділили на реконструкцію будівлі, вона руйнується, руйнується пам'ятка архітектури". (АР Крим)

У Чернівцях учасники говорили про обережну позицію місцевої влади стосовно виділення землі для мусульманської громади міста, підкреслювали фактичне ігнорування відповідних запитів громади.

Національні меншини, етнічні групи

"Свого часу громада азербайджанців та інших мусульман звернулася до місцевих міських чиновників про надання землі для будівництва мечеті. Минуло вже 20 років. Сказали: у вас тут не було ніколи мечеті і не буде. А неорелігії всілякі незрозумілі мають місце, спорткомплекс купили. Було 100 тисяч, зараз стало із землею мільйони...". (Чернівці)

2.4. Приклади проявів дискримінації за сексуальною орієнтацією

Представники ЛГБТ-спільноти вказували на неоднозначне та агресивне ставлення до них з боку суспільства в цілому, говорили про відсутність толерантності.

ЛГБТ-спільнота

"Щодо ЛГБТ, гомосексуальності, то багато людей налаштовані дуже вороже. Вони не поважають нас, нашу позицію. Вони проявляють себе дуже агресивно. Я поважаю ваш спосіб життя, вашу віру – і ви, будь ласка, поважайте мої. Ви не маєте права мене дискримінувати. Ви вірите в те, що гомосексуальність – це гріх? Я не буду з цим навіть сперечатися, я поважаю вашу точку зору. Я вважаю, навпаки, що будь-яка сексуальність – це дар божий. І ви також мусите поважати мою точку зору. Якщо ви вважаєте, що це гріх, будь ласка, не робіть цього. Але ви не маєте засуджувати тих, хто живе інакше. А у нас з цим дуже велика проблема, немає толерантності". (Донецьк)

3. Прояви дискримінації у сферах соціальних відносин: меншини, суспільство та влада

На думку респондентів, приклади проявів дискримінаційного ставлення утисків сьогодні є в різних соціальних сферах, зокрема в освіті, працевлаштуванні. Часто від проявів дискримінації, які можуть мати змішані ознаки та характеристики, страждають різні групи меншин.

3.1. Приклади утисків з боку представників правоохоронних органів

Деякі представники з числа етнічних меншин наводили приклади проявів дискримінації та утисків з боку правоохоронних структур, зокрема вказували на практику застосування з боку міліції вибіркового ставлення та етнічного профайлінгу щодо представників етнічних громад.

Національні меншини, етнічні групи

"Мій чоловік не слов'янської зовнішності. Його дуже часто забирали в ізолятор, у розподільник, в кімнати при міліції. Спочатку ця операція називалася "гребти чорних". Найцікавіше, що з ним сидів представник румунів, тому що він темний зовні. У моєї подруги чоловік єврей. Він каже: ви будете сміятися, але я наш чернівецький єврей. Але він темний, кучерявий. Його забрали, він сидів там годин вісім, до вечора протримали.... Там був хлопець-румун. До нього чіплялися більше, тому що він більше за все був схожий на кавказця. Вони не вірили, що він румун. Вони викликали когось зі співробітників, типу фейс-контроль влаштували. Той з ним поговорив румунською, тоді вже хлопця звільнили". (Чернівці)

Представники ЛГБТ-спільноти зазначали, що відчувають на собі прояви утисків за сексуальною ознакою.

ЛГБТ-спільнота

"Є низка випадків, коли міліція через інтернет-сайти знаходить людей, шантажує їх і заробляє на цьому гроші. Зараз у нас триває одна справа, і коли вона закінчиться, про це буде розказано. Людина вперше відмовилася міліції платити, яка вимагала 8 тисяч гривень. Так, людині довелося мати цивільну справу, однак вона була готова заплатити адміністративний штраф 800 гривень, якщо міліція доведе порушення. І адвокат є, і юристи допомагають. А дуже багато випадків, коли люди заплатили, аби все це зам'яти". (Донецьк)

3.2. Приклади проявів дискримінації щодо різних груп меншин у сфері освіти

Представники національних меншин розглядають відсутність належної реалізації принципів можливості здобуття освіти рідною мовою як прояв дискримінації з боку держави. На проблемах можливості здобуття освіти наголошували люди з особливими потребами.

Представники національних меншин наводили приклади порушення з боку держави їхніх прав на навчання мовами національних меншин (зокрема, з огляду на обрані регіони, – румунською, російською). Деякі учасники критикували політику та практику багатомовних шкіл, хоча й із застереженнями, втім, ставлення до цього не було безпосередньою темою для обговорень. Тематика мовного питання порушувалася учасниками дослідження в періоди крайньої заполітизованості мовної теми⁶, коли тривав процес ухвалення закону про засади

⁶ За даними моніторингу протестів Центру дослідження суспільства, за 6 місяців 2012 року, з березня до серпня включно, відбулося 340 заходів протесту проти ухвалення Закону України "Про засади державної мовної політики". Ця соціально-гуманітарна тема неочікувано вийшла протягом 2012 року на перше місце серед причин

державної мовної політики, що зумовило вкрай загострену реакцію на обговорення мовних прав меншин. Цим загалом пояснюються дискусійність відповідного питання, недостатність раціоналізації мовної політики. Мовна тема також використовувалася з боку деяких політичних партій під час виборчої кампанії 2012 року до Верховної Ради України.

Представники національних меншин також наводили приклади створення неналежних умов здобуття освіти українською мовою, вивчення державної мови, зокрема в регіонах, де українці становлять "меншину в меншині", зокрема в АР Крим та м. Севастополі.

Національні меншини, релігійні громади

"Відторгаються католики, відторгається київський патріархат, відторгаються українці як такі. Фактично закрито останню українську школу в Севастополі, школу-інтернат. Я мама дитини з цієї школи, добре знаю ситуацію. Це відбувається не за релігійною ознакою, а за етнічною". (АР Крим)

Національні меншини, етнічні групи

"Я вчився у молдавській школі, писав рідною мовою, але кирилицею. Тоді в нашій області було 116 шкіл. Вже Україна стала незалежною, начебто мало би бути більше прав... Видається наказ по міністерству, за яким румуни мають вчитися не румунською, їм румунська мова не потрібна. Виділяється тільки певна година, тому що інакше вони не вписуються в українське суспільство. І робиться все, щоб ці школи стали спочатку двомовними...". (Чернівці)

"Потрібно забезпечити нормальні кадри, щоб була книга українська в румунських школах, щоб усе розвивалося паралельно, по-європейськи. Тобто ми не є загрозою для України. Будь-яка національна мова – не загроза для держави. Просто потрібно спокійно до цього ставитися, без істерики, без політичних забарвлень. Тому що тут тільки політика. Береш конституцію – аж плакати хочеться. І закони, і про мови, і про національні символи. Але тут є якийсь начальник, який вважає, що він най-най, і все це починається". (Чернівці)

"Сучасна Україна утискає права національних меншин. Мої діти почали вчитися в російській секції української школи, потім закрили цю секцію. Лишилися по всьому місту одна школа і дві російські секції". (Чернівці)

"Але якщо я хочу вивчити російську мову, навіщо забороняти? Якщо я хочу вивчити англійську мову, ніхто ж не скаже: чому ти хочеш її вчити? Про англійську не скажуть, а про російську скажуть. Це вже пряма дискримінація". (Чернівці)

Утиски та прояви дискримінації за станом здоров'я, на думку учасників дослідження, існують і у сфері здобуття освіти особами з особливими потребами. Зокрема, учасники наводили приклади з особистої практики стосовно відмови у вступі до молодших та середніх навчальних закладів через медичний статус дітей. Учасники вказували на проблеми нерозуміння відповідних проблем з боку суспільства, відсутність терпимості батьків, брак належних умов для дітей з особливими потребами для здобуття освіти та соціальної інтеграції. Наголошувалося також на нестачі програм інклюзивної освіти, що фактично призводить до сегрегації дітей з особливими потребами.

протестів, навіть незважаючи на поширену думку, що протест, як правило, вмотивований порушенням соціально-економічних прав.

Варто зауважити, що згідно з даними спостережень цей показник перевищив соціально орієнтовані акції протесту 2011 року з боку чорнобильців та ветеранських організацій, спричинені обмеженням прав цих груп громадян, і навіть акції протесту представників малого та середнього бізнесу проти Податкового кодексу у 2010-2011 роках.

Учасники дослідження з особливими потребами

"У моєї дитини хвороба Дауна. Коли ми були ще маленькі, зараз нам 20 років, у звичайний садочок нас не брали, тому що по обличчю видно, що ми не такі, як всі. Ми ходили у спеціалізований садочок у Вінниці. Нас там тримали до восьми років, ми часто хворіли, пропускали, не встигали догнати. Нам сказали: ви не тягнете. Тобто перед нами закрили всі двері. Зараз почали відкриватися у Вінниці реабілітаційні центри, діють громадські організації. Для таких дітей, як моя донька, та інших, які мають подібні діагнози, ситуація хоч трохи покращилася. Інакше треба дитину віддавати в інтернат". (Вінниця)

Національні меншини, етнічні групи

"В одній із наших шкіл з'явився хлопчик з ДЦП у звичайному класі. 24 батьків, це однорідне українське суспільство, представники титульної нації, зібралися і сказали, що вони не хочуть бачити цього хлопчика з ДЦП серед своїх дітей. Хоча він абсолютно нормальний. Це все має виховуватися". (Чернівці)

3.3. Приклади проявів дискримінації у сфері трудових відносин

Учасники дослідження наводили приклади проявів дискримінації, утисків, упереджень з боку суспільства та роботодавців у сфері трудових відносин, що пов'язані з інвалідністю, станом здоров'я осіб, які намагаються працевлаштуватися. Зокрема, йшлося про приклади упередженості суспільства, роботодавців попри наявність законодавчих актів стосовно працевлаштування осіб з особливими потребами. Складність працевлаштування для людей з особливими потребами призводить до стану соціальної ізоляції, стигматизації цієї групи осіб з боку суспільства.

Учасники дослідження з особливими потребами

"З точки зору законодавства вже примушують брати інвалідів на роботу. Але не беруть. Я зараз закінчую перукарські курси і розумію, що працюватиму перукарем. Мені говорить моя майстер, директор перукарні: ти ж тільки, не дай Боже, не скажи, що в тебе інвалідність, тому що працювати не будеш. Я розумію чудово, що за законодавством, може, навіть вигідно податок менший платити, бо людина візьме на роботу інваліда, але насправді цього не буде". (Вінниця)

"Я в 1997 році закінчив педінститут і побував у десятку із 30 шкіл у Вінниці. Я обходив усі радіостанції, в мене нібито дикція нормальна, вимова теж. Я намагався влаштуватися на роботу. Коли вони дізнавалися, що в мене проблеми із зором, то знаходили масу причин, аби мене не взяти на роботу. Цю ситуація слід почати міняти навіть не законодавчим шляхом, а шляхом суспільної моралі, щоб люди могли зрозуміти....Це в нас ще більша провінційність, тому у нас так сприймають інвалідів". (Вінниця)

Учасники дослідження повідомляли, що відчувають стосовно себе прояви дискримінації в трудовій сфері, зокрема визначення віку з боку роботодавців, зокрема, коли відповідні вимоги не є обґрунтованими, та наголошували, що потерпають від нерівного ставлення, детермінованого віковими ознаками осіб.

Особи, які дискримінуються за віковими ознаками (ейджизм)

"Навіть якщо почитаємо оголошення про роботу, то видно, що роботодавці демонструють упередження і дискримінацію. Пишуть: потрібен на роботу такий-то фахівець і конкретно визначають вік – до 35, до 40, до 45 років. От вам і упередженість, і дискримінація". (Вінниця)

"Я після інституту шукала роботу. Роботодавці визначають такі вимоги: жінка, в якій тільки закінчена вища освіта, магістр, щоб обов'язково як мінімум двоє дітей було, вік до 30 років. Щоб на лікарняні не ходила. Тобто стільки критеріїв, що якщо ти навіть спеціаліст хорошиший, ти по інших критеріях не можеш отримати роботу через те, що в тебе немає чоловіка чи дітей або тому, що ти в 23 роки ще не могла закінчити магістратуру". (Вінниця)

"Приклад з життя. Коли я працювала в Києві, була керівником, мені власник фірми сказав: на роботу не брати дівчат, які закінчили навчальний заклад, обов'язково питати, чи заміжня, є діти чи немає. Я чому? А тому що вона піде в декретну відпустку, потім почнуться пелюшки, соплі, лікарняні, нам такий працівник тут не потрібен. Ось вам дискримінація. Власник вимагав цього. Якщо я вже наполягала взяти молоду дівчину на роботу, наприклад, мене як керівника влаштовувала ця людина, її рівень знань і амбіції, то шеф мені говорив: бери з неї розписку, що вона три роки дітей народжувати не буде". (Вінниця)

Учасники дослідження наводили приклади проявів упереджень у сфері трудових відносин за ознакою сексуальної орієнтації та стану здоров'я. Зокрема, в осіб з ВІЛ-позитивним статусом.

Особи, які дискримінуються за віковими ознаками (ейджизм)

"Я був у Києві, розмовляв з власником кафе. Він сказав, що вони на роботу не беруть осіб незрозумілої орієнтації. Вони кажуть: ми не хочемо, щоб всілякі "голубці" паслися у нашому кафе". (Вінниця)

ЛГБТ-спільнота

"У нас також бувають випадки. Одного з клієнтів нашого проекту звільнили з роботи, бо мав не таку сексуальну орієнтацією та був ВІЛ-інфікованим. Хлопець працював у системі охорони здоров'я". (Донецьк)

3.4. Приклади проявів дискримінації у сфері надання медичних послуг

Учасники дослідження наводили приклади нерівного ставлення, утисків та дискримінації під час отримання медичної допомоги. Такі випадки характерні для людей з особливими потребами, незважаючи на законодавчо закріплені пільги. Представники ЛГБТ-спільноти вказували на випадки дискримінації у сфері медичного обслуговування та надання медичної допомоги, зокрема, для осіб з числа ЛГБТ-спільноти з ВІЛ-позитивним статусом.

Учасники дослідження з особливими потребами

"У моєї дитини купа проблем по ендокринології. Якби зняти діагноз "хвороба Дауна", то їй можна було б по основних захворюваннях, які є супутніми, дати як мінімум ще дві інвалідності. Коли нам потрібно було проходити дослідження в ендокринологічному центрі, там було нібито безкоштовно, але за кожен аналіз, УЗІ, обстеження треба було сплатити благодійний внесок. Я казала, що не можу зробити благодійний внесок, тоді відсилали до головлікаря, якщо він дозволить безкоштовно зробити, однак він не дозволяв... Але аналізи платні чи безплатні? Він каже: що ви дурнею займаєтесь, в мене он стільки здорових дітей з діабетом, мені на них треба якось кошти виділити спеціальні, а ви прийшли сюди. ... Це одна з дискримінацій. Мовляв, була би здорова дитина... а так ідїть, у вас нездорова дитина, в мене он здорові з діабетом". (Вінниця)

4. Питання наявності установ та організацій, які б сприяли вирішенню проблем дискримінації

Учасники дослідження з різних груп фактично не мають одностайних відповідей з приводу того, куди можна та потрібно звертатися, коли вони стикаються з проблемами та утисками, проявами дискримінації в різних сферах. Як правило, учасниками називалися громадські ініціативи, інші громадські організації, правозахисні організації, коаліції громадських організацій, консультативно-дорадчі структури при органах влади, посольства.

Механізмами протидії проявам дискримінації більшість учасників дослідження вважають потребу в адвокативних кампаніях, різноформатну діяльність з інформування про факти дискримінації. Важливо, що в переліку державних структур та правоохоронних органів, судів немає відповідних організацій, що може свідчити про пасивність цих установ, брак позитивних прецедентів вирішення проблем вразливих груп, нестачу інформації про механізми захисту від проявів дискримінації. У вразливих груп часто бракує знань, навичок та спроможності протидіяти комплексним проблемам проявів утисків.

Національні меншини, релігійні громади

"Немає. Тільки самоорганізація". (АР Крим)

"Існував у нас відділ у справах релігій, який був, по-моєму, штучно створеним органом і нікому не допомагав. Є ще такий орган, як "Світ – дар Божий". (АР Крим)

Національні меншини, етнічні групи

"Ви кажете, потрібен якийсь національний орган. Не потрібен. Координаційна рада. От тут є представник усіх нацменшин, зібрали 3-4 людини раз на місяць або на квартал, обговорили пропозиції та передали їх органам влади. В обласній адміністрації є управління чи відділ з релігії і національних меншин. Чим вони займаються? Хтось їх знає?" (Чернівці)

"Громадська рада при УВС. 50% цієї громадської ради – це люди з міліції чинні, з решти половини 30% – колишні міліціонери. А 20% – це ми. Тому там складно було щось робити. Але все рівно допустили". (Чернівці)

"Зараз є універсальні періодичні звіти, які Україна надає в ООН. Якщо ви об'єднані, громадська організація зареєстрована офіційно, то можна звертатися до будь-яких посольств. Ми зараз підготували звернення до посольств Туреччини, Німеччини і Франції з приводу лобювання різних інтересів. Наприклад, ми хочемо внести зміни з приводу захисту прав інвалідів. Інше питання – національне. Відсутність дискримінаційного законодавства. У нашому чорновому звіті, який написала Лутковська, нічого про це не сказано. Нібито у нас все добре і закони всі нормальні. ... Ми пишемо Портнову, голові комісії, однак нічого не робиться, а всі листи "відфутболюються". Пишу Лутковській – знову те саме. Виходить, є галочка, але вона не працює". (Чернівці)

Учасники дослідження з особливими потребами

"Але я вже знаю свої права завдяки нашій громадській організації. До того чотири роки я проходила лікування і мала різне спілкування з лікарями. Але допомоги самій собі важко. Ви розумієте, наскільки я маю бути кваліфікована, щоб це зробити". (Вінниця)

"Дуже сильна юридична всеукраїнська організація харків'ян сліпих юристів. Вони мають в інтернеті веб-сайт. У них є спеціальні ноутбуки для сліпих, які працюють на дотик. Вони безкоштовно дають чудові консультації". (Вінниця)

"Національна асамблея інвалідів, яку очолює Сушкевич, має інтернет, свої газети... вони щось роблять. Я з ними працюю безпосередньо. У цій організації дуже багато сліпих. Коли ми їздимо на асамблею, там представлені різні інтереси батьків. Спочатку нас не чули там, але потім звернули увагу. У нас проблеми інші: розділіть психічно хворих та здорових. Він говорить: я пробую, я намагаюся. Він ще не зробив, але думку таку має. І в законодавстві він думає, як це закріпити". (Вінниця)

ЛГБТ-спільнота

"Дедалі більше зустрічається людей, які знають свої права. Тому що вони знають, куди звернутися, що є ми, організація, є "Наш світ". Люди читають закони, проводять тренінги. Коли до нас в організацію приходять клієнти, ми обов'язково даємо всіляку літературу щодо профілактики і обов'язково – брошуру центру "Наш світ" "Як розмовляти з міліцією". (Донецьк)

"Ми пишемо листи, надсилаємо у правозахисну організацію "Наш світ". ... Коли говориться зазначається конкретне прізвище, посада працівника міліції і райвідділ, а не просто згадується донецька міліція, то міліція вибачається". (Донецьк)

5. Питання зменшення проявів дискримінації

Учасники дослідження ділилися інформацією та ідеями щодо того, як зменшити, на їхню думку, велику кількість проявів дискримінації, як мінімізувати вплив негативних стереотипів у суспільстві, які можуть вмотивовувати утиски та прояви дискримінації в різних сферах щодо вразливих груп.

Серед відповідних механізмів називалися проведення комплексних просвітницьких заходів у різних форматах, міжкультурні обміни, громадські ініціативи, міжкультурні ініціативи з молодіжними та дитячими організаціями, які б сприяли обміну інформацією, негодії негативних суспільних стереотипів, зменшували прояви інтолерантності та стигматизації соціальних груп.

Національні меншини, етнічні групи

"Були проекти зі створення дитячого міжнародного табору, де діти різних національностей перебувають в однакових умовах упродовж, наприклад, трьох тижнів. Зрозуміло, що політика організаторів цього табору така, що вони хочуть, аби хлопчик-азербайджанець дружив з хлопчиком-євреєм. Якщо я не люблю азербайджанців і мені вже 50 років, ви мене не можете змусити їх полюбити. Але моєму внуку 5 років, він піде у школу з азербайджанцями. Можливо, оце насіннячко маленьке, яке би посадили в дітях, проросло б. Тому зараз потрібно більше звертати уваги на дітей". (Чернівці)

Національні меншини, релігійні громади

"З приводу питання про культуру, що нав'язують ЗМІ. Був фільм, який показували на головних каналах, про секти. ... Але при цьому скрізь вживалося слово "протестанти". Не було жодного аналізу, що це за протестанти, чим вони відрізняються від інших груп. ... Потрібна просвіта, в тому числі з боку самих релігійних, національних організацій тощо, щоб не було інформаційного вакууму, який можна заповнювати як завгодно". (АР Крим)

"У Севастополі є асоціація національних товариств, яка проводить в одній із шкіл міста уроки дружби. Там вчиться дуже багато кримських татар. Ця школа проводить зустрічі, вони запрошують представників різних національних товариств для того, щоб більше дізнатися про історію, релігію тих народів, які живуть у тому ж Севастополі. Там тільки 90 національностей живе". (АР Крим)

"Потрібно, звичайно, ліквідувати безграмотність серед населення щодо всіх стереотипів як у релігійній, політичній, так і в національній сферах. Але зробити це потрібно розумно, а не так, як зазвичай. Потрібно дійсно серйозно викладати основи всіх релігійних культур, а не так, як це планується робити в Україні і вже частково робиться в Росії, коли кожна група дітей, за рішенням їх віруючих батьків, вивчає основи релігійних культур своєї національності, своєї конфесії". (АР Крим)

На думку учасників дослідження, можуть бути ефективними також просвітницькі кампанії серед представників вразливих груп стосовно підвищення їх знань про власні права. Так само було б доцільно інформувати "суспільну більшість" про проблеми та права вразливих груп, щоб зменшувати нерозуміння та прояви інтолерантності, випадки стигматизації соціально вразливих груп.

ЛГБТ-спільнота

"Тобто чим більше люди стикаються зі звичайним образом геїв, тим більше у них буде позитивної думки. Не дивитися на образ, сформований телевізором, а просто у звичайному житті, на геїв на роботі. Більше геїв буде відкритих – мені здається, більш толерантне буде ставлення". (Донецьк)

"Дуже важливо, щоб про нас чули, нас знали. Адже є центри соціальної допомоги молоді. У них також є, як виявилось, статті, вони допомагають вразливим групам. Коли ми років три тому звернулися туди з приводу приміщення, вони сказали: хіба ви у нас є взагалі? Мер Красноармійська три роки тому офіційно заявив, що геїв у Красноармійську немає, хоча серед геїв там високий рівень інфікування. Це також останні дослідження". (Донецьк)

Учасники дослідження з особливими потребами

"На суспільному рівні дискримінація проявляється через недостатню поінформованість суспільства стосовно тих людей, які десь у чомусь обмежені, у здоров'ї перш за все. А якби була гарна поінформованість та якби суспільство більше контактувало з цими людьми, то, зрозуміло, що було б менше тих упередженостей, відповідно, менше таких прикладів, про які сьогодні тут говорять". (Вінниця)

"Я випадково дізналася, що наприкінці минулого року вийшов наказ Міністерства охорони здоров'я, в якому чітко прописано, що жінкам, в яких ампутовано молочну залозу у зв'язку зі злякисним онкологічним захворюванням, дається третя група довічно..... Хто про це знає? Інформації взагалі немає. Наша організація про це всім розповідає, і більшість людей дивується". (Вінниця)

"Я передплачую газету "Без бар'єрів", це газета для всіх категорій інвалідів. Там постійно друкуються нововведення в законах. Я дуже багато дізналася за рік, який передплачую цю газету. Скільки в мене прав, виявляється, є. А куди я не звернуся, мені нічого не положено". (Вінниця)

Особи, які дискримінуються за віковими ознаками (ейджизм)

"Пам'ятаєте ролик, коли чех-роботодавець, хлопчисько зневажливо ставиться до заробітчани-українки в Чехії. Чому в Україні не почати з таких промороликів, коли роботодавець говорить: Марія Іванівна такий фахівець. Але не дай Бог, щоб він не сказав: вона не тільки їздить у від'їждження, а ще й пече пиріжки. Бо Марію Іванівну сприймають як тещу, яка вмє пекти пиріжки. Чому не зробити такий ролик, що людина в такому віці ще й фахівець, а не тільки допоможе пиріжки спекти чи засолити огірочки". (Вінниця)

6. Питання ухвалення закону про протидію дискримінації в Україні⁷

Учасники дослідження з різних цільових наголошували на необхідності ухвалення антидискримінаційного закону відповідно до європейських стандартів та норм, директив ЄС.

Національні меншини, етнічні групи

"Я цього року, думаю, знову поїду на ОБСЄ, тому що запрошують, і знову буду говорити, що у нас немає антидискримінаційного закону. Закону нормального, згідно з європейськими нормами, у нас в Україні немає". (Чернівці)

Деякі учасники висловлювали скептичні оцінки стосовно потенційної ефективності відповідного закону, його результативності. Робилися певні оцінки з огляду на негативний досвід інших країн пострадянського простору, зокрема Російської Федерації, де, на думку доповідачів, подібні закони мають контрверсійний характер і можуть не створювати повноцінних умов для протидії та захисту від дискримінації різних груп, що потерпають від відповідних випадків.

Національні меншини, етнічні групи

"З одного боку, я вважаю, що такий закон потрібен, оскільки він міг би забезпечити захист прав певних категорій громадян. Але, з іншого боку, він може, по-перше, не застосовуватися до більшості, як дуже багато законів у нашій країні просто мертві. Або, з іншого боку, це застосовуватиметься з перегибами. Стаття 282 Кримінального кодексу Російської Федерації в народі називається "російською". Тому що по ній фактично сидять тільки росіяни. А інші національності сидять за іншими статтями, незважаючи на те, що склади злочинів фактично однакові. Тобто у світовій практиці те, що відбувається, виходячи з різних законів про протидію дискримінації, виливається фактично в ту саму дискримінацію стосовно корінного населення, корінної культури". (АР Крим)

Деякі учасники цільових груп проекту наголошували на неактуальності відповідного закону, висловлювали побоювання стосовно його неефективності та переконання, що було б доцільно комплексно підходити до законодавчих ініціатив у цій антидискримінаційній сфері та вдосконалювати інші закони в різних галузях та дотримуватися їх.

ЛГБТ-спільнота

"Я вважаю, що це неважливо. Це те саме, що говорити про расизм. Людей саджають в основному за хуліганство, за тяжкі злочини тощо. Можливо, цей закон і потрібен, але це не настільки актуально на сьогодні.

Модератор: Що актуально?

Саме те, що ми до цього говорили. Щодо міліції, то потрібно все-таки закон про міліцію вдосконалити в тому плані, щоб реально звільняли затриманих. От це важливо". (Донецьк)

---

⁷ Значною мірою дослідження проводилося в період ухвалення закону до вересня 2012 року.

Загальні висновки

1. Визначення поняття "дискримінація" та "упередження"

Поняття дискримінації було визначено практично солідарно всіма учасниками дослідження з різних цільових груп⁸. Так, під дискримінацією розуміють комплекс дій з боку держави, юридичних, фізичних осіб, що спрямовані на обмеження прав і свобод особи чи групи осіб на підставі різноманітних ознак (вік, соціальний статус, етнічна приналежність, інвалідність, сексуальні ознаки), спричиняють утиски, стигматизацію та створюють нерівні умови для реалізації прав. Учасники наголошували на різниці в усвідомленні та трактуванні упереджень та проявів дискримінації. При цьому під упередженнями розуміли насамперед внутрішні установки, негативні стереотипи різного роду, властиві для приватних осіб, представників влади, органів місцевого самоврядування, які можуть спонукати до більш активних дій, що призведе до проявів дискримінації щодо різних груп меншин, створюватиме апріорі нерівні умови для існування, реалізації прав.

2. Приклади проявів дискримінації з боку різних груп меншин

Фактично всі учасники дослідження наводили приклади проявів дискримінації стосовно відповідних груп за різними ознаками, які можуть також мати змішаний характер (прояви дискримінації за станом здоров'я та за віком одночасно), потрактовували дії чи бездіяльність стосовно них як прояви дискримінації чи утисків⁹. На думку респондентів, прояви дискримінації стосовно різних груп меншин виявляються в соціально-економічній сфері, трудових відносинах, освіті, взаєминах з правоохоронними органами. Вони можуть також проявлятися в нерівному ставленні до груп меншин з боку держави, відсутності реальних гарантій на реалізацію прав на освіту, працевлаштування, незважаючи на чинні закони та нормативно-правові акти стосовно низки заходів з позитивних дій¹⁰. Органи державної влади, за свідченням учасників дослідження з різних груп, дотримуються певних комплексних соціокультурних упереджень, часто у своїх діях чи бездіяльності вдаються до практики стигматизації різних груп меншин, що порушує їх права. Відповідна політика та позиції оцінюються як прояви дискримінації.

---

⁸ а) представники національних меншин та етнічних спільнот; б) особи з особливими потребами; в) представники ЛГБТ-спільноти; г) особи, які дискримінуються за віковими ознаками; д) представники релігійних груп.

⁹ У чинному Законі України "Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні" (2012) наведено таке визначення: "утиск – небажана для особи та/або групи осіб поведінка, метою або наслідком якої є приниження їх людської гідності за певними ознаками або створення стосовно такої особи чи групи осіб напруженої, ворожої, образливої або зневажливої атмосфери".

¹⁰ "Позитивні дії – спеціальні тимчасові або постійні заходи, спрямовані на усунення юридичної чи фактичної нерівності у можливостях для особи та/або групи осіб реалізовувати рівні права і свободи, надані їм Конституцією і законами України" (чине визначення Закону України "Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні" 2012 року).

Прояви дискримінації за етнічною ознакою	Прояви дискримінації щодо людей з особливими потребами	Приклади проявів дискримінації за релігійною ознакою	Приклади проявів дискримінації за сексуальною орієнтацією
<p>Учасники з числа національних меншин, етнічних груп, корінних народів наголошували, зокрема, на наявності, на їхню думку, дискримінаційних проявів, нерівності в соціально-економічній галузі, трудовій сфері, взаєминах з правоохоронними структурами.</p> <p>Деякі представники організацій національних меншин повідомляли про проблеми ставлення владних інститутів до питань функціонування громадських організацій, національно-культурних товариств. Вони вважають, що відсутність належної підтримки таких інституцій з боку держави також може трактуватися як приклад проявів дискримінаційного ставлення інститутів влади різного рівня до національних меншин, етнічних груп.</p>	<p>Про порушення своїх прав, прояви дискримінації з боку різних владних інституцій та інстанцій говорили учасники дослідження з особливими потребами. На думку деяких із них, прояви дискримінації, утиски, порушення прав відбуваються під час підтвердження інвалідності, організації медичного обслуговування. Учасники цієї групи наголошували на відсутності заходів позитивної підтримки з боку держави, незважаючи на відповідне законодавство та нормативно-правові акти.</p>	<p>Учасники дослідження з числа національних меншин наводили приклади нерівного ставлення до представників різних конфесій та релігій, які вони вважають проявами утисків та дискримінації за релігійними ознаками з боку влади різного рівня, органів місцевого самоврядування.</p> <p>Зокрема, приклади нерівного, упередженого ставлення, неоднакових умов, утиски за ознаками релігійної приналежності проявляються до релігійних громад у питаннях:</p> <p>а) виділення земельних ділянок під будівництво культурних споруд; б) реституції культурних споруд. Органи місцевого самоврядування, на думку респондентів, часто густо вибірково приймають рішення та ігнорують потреби релігійних громад. Найбільше уваги цим питанням приділяли учасники дослідження з АР Крим, зокрема, йшлося про можливість виділення землі під будівництво громад віруючих УПЦ КП, греко-католицької та католицької громадам. Також наголошувалося на проблемах пов'язаних з реституцією храмів, на що вказували представники караїмської громади.</p>	<p>Представники ЛГБТ-спільноти вказували на неоднозначне та агресивне ставлення до них з боку суспільства в цілому, говорили про відсутність толерантності.</p>
		<p>Часто причини дискримінаційних проявів у цій сфері з боку місцевої влади можуть критися в наявності упереджень та негативних стереотипів, які скеровують рішення місцевої влади не на користь релігійних громад.</p> <p>У Чернівцях учасники говорили про обережну позицію місцевої влади стосовно виділення землі для мусульманської громади міста, підкресливали фактичне ігнорування відповідних запитів громади.</p>	

3. Прояви дискримінації у сферах соціальних відносин: меншини, суспільство та влада

На думку респондентів, приклади проявів дискримінаційного ставлення утисків сьогодні є в різних соціальних сферах, зокрема в освіті, працевлаштуванні. Часто від проявів дискримінації, які можуть мати змішані ознаки та характеристики, страждають різні групи меншин.

3.1. Приклади утисків з боку представників правоохоронних органів

Деякі представники з числа етнічних меншин наводили приклади проявів дискримінації та утисків з боку правоохоронних структур, зокрема вказували на практику застосування з боку міліції вибіркового ставлення та етнічного профайлінгу щодо представників етнічних громад.

Представники ЛГБТ-спільноти зазначали, що відчувають на собі прояви утисків за сексуальною ознакою.

3.2. Приклади проявів дискримінації щодо різних груп меншин у сфері освіти

Представники національних меншин розглядають відсутність належної реалізації принципів можливості здобуття освіти рідною мовою як прояв дискримінації з боку держави. На проблемах можливості здобуття освіти наголошували люди з особливими потребами.

Представники національних меншин наводили приклади порушення з боку держави їхніх прав на навчання мовами національних меншин (зокрема, з огляду на обрані регіони, – румунською, російською). Деякі учасники критикували політику та практику багатомовних шкіл, хоча й із застереженнями, втім, ставлення до цього не було безпосередньою темою для обговорень. Тематика мовного питання порушувалася учасниками дослідження в періоди крайньої заполітизованості мовної теми¹¹, коли тривав процес ухвалення закону про засади державної мовної політики, що зумовило вкрай загострену реакцію на обговорення мовних прав меншин. Цим загалом пояснюються дискусійність відповідного питання, недостатність раціоналізації мовної політики. Мовна тема також використовувалася з боку деяких політичних партій під час виборчої кампанії 2012 року до Верховної Ради України.

Представники національних меншин також наводили приклади створення неналежних умов здобуття освіти українською мовою, вивчення державної мови, зокрема в регіонах, де українці становлять "меншину в меншині", зокрема в АР Крим та м. Севастополі.

Утиски та прояви дискримінації за станом здоров'я, на думку учасників дослідження, існують і у сфері здобуття освіти особами з особливими потребами. Зокрема, учасники наводили приклади з особистої практики стосовно відмови у вступі до молодших та середніх навчальних закладів через медичний статус дітей. Учасники вказували на проблеми нерозуміння

---

¹¹ За даними моніторингу протестів Центру дослідження суспільства, за 6 місяців 2012 року, з березня до серпня включно, відбулося 340 заходів протесту проти ухвалення Закону України "Про засади державної мовної політики". Ця соціально-гуманітарна тема неочікувано вийшла протягом 2012 року на перше місце серед причин протестів, навіть незважаючи на поширену думку, що протест, як правило, вмотивований порушенням соціально-економічних прав.

Варто зауважити, що згідно з даними спостережень цей показник перевищив соціально орієнтовані акції протесту 2011 року з боку чорнобильців та ветеранських організацій, спричинені обмеженням прав цих груп громадян, і навіть акції протесту представників малого та середнього бізнесу проти Податкового кодексу у 2010-2011 роках.

відповідних проблем з боку суспільства, відсутність терпимості батьків, брак належних умов для дітей з особливими потребами для здобуття освіти та соціальної інтеграції. Наголошувалося також на нестачі програм інклюзивної освіти, що фактично призводить до сегрегації дітей з особливими потребами.

3.3. Приклади проявів дискримінації у сфері трудових відносин

Учасники дослідження наводили приклади проявів дискримінації, утисків, упереджень з боку суспільства та роботодавців у сфері трудових відносин, що пов'язані з інвалідністю, станом здоров'я осіб, які намагаються працевлаштуватися. Зокрема, йшлося про приклади упередженості суспільства, роботодавців попри наявність законодавчих актів стосовно працевлаштування осіб з особливими потребами. Складність працевлаштування для людей з особливими потребами призводить до стану соціальної ізоляції, стигматизації цієї групи осіб з боку суспільства.

Учасники дослідження повідомляли, що відчувають стосовно себе прояви дискримінації в трудовій сфері, зокрема визначення віку з боку роботодавців, зокрема, коли відповідні вимоги не є обґрунтованими, та наголошували, що потерпають від нерівного ставлення, детермінованого віковими ознаками осіб.

Учасники дослідження наводили приклади проявів упереджень у сфері трудових відносин за ознакою сексуальної орієнтації та стану здоров'я. Зокрема, в осіб з ВІЛ-позитивним статусом.

3.4. Приклади проявів дискримінації у сфері надання медичних послуг

Учасники дослідження наводили приклади нерівного ставлення, утисків та дискримінації під час отримання медичної допомоги. Такі випадки характерні для людей з особливими потребами, незважаючи на законодавчо закріплені пільги. Представники ЛГБТ-спільноти вказували на випадки дискримінації у сфері медичного обслуговування та надання медичної допомоги, зокрема, для осіб з числа ЛГБТ-спільноти з ВІЛ-позитивним статусом.

4. Питання наявності установ та організацій, які б сприяли вирішенню проблем дискримінації

Учасники дослідження з різних груп фактично не мають одностайних відповідей з приводу того, куди можна та потрібно звертатися, коли вони стикаються з проблемами та утисками, проявами дискримінації в різних сферах. Як правило, учасниками називалися громадські ініціативи, інші громадські організації, правозахисні організації, коаліції громадських організацій, консультативно-дорадчі структури при органах влади, посольства.

Механізмами протидії проявам дискримінації більшість учасників дослідження вважають потребу в адвокативних кампаніях, різноформатну діяльність з інформування про факти дискримінації. Важливо, що в переліку державних структур та правоохоронних органів, судів немає відповідних організацій, що може свідчити про пасивність цих установ, брак позитивних прецедентів вирішення проблем вразливих груп, нестачу інформації про механізми захисту від проявів дискримінації. У вразливих груп часто бракує знань, навичок та спроможності протидіяти комплексним проблемам проявів утисків.

5. Питання зменшення проявів дискримінації

Учасники дослідження ділилися інформацією та ідеями щодо того, як зменшити, на їхню думку, велику кількість проявів дискримінації, як мінімізувати вплив негативних стереотипів у суспільстві, які можуть вмотивовувати утиски та прояви дискримінації в різних сферах щодо вразливих груп.

Серед відповідних механізмів називалися проведення комплексних просвітницьких заходів у різних форматах, міжкультурні обміни, громадські ініціативи, міжкультурні ініціативи з молодіжними та дитячими організаціями, які б сприяли обміну інформацією, неогоці негативних суспільних стереотипів, зменшували прояви інтолерантності та стигматизації соціальних груп.

6. Питання ухвалення закону про протидію дискримінації в Україні¹²

Учасники дослідження з різних цільових наголошували на необхідності ухвалення антидискримінаційного закону відповідно до європейських стандартів та норм, директив ЄС.

Деякі учасники висловлювали скептичні оцінки стосовно потенційної ефективності відповідного закону, його результативності. Робилися певні оцінки з огляду на негативний досвід інших країн пострадянського простору, зокрема Російської Федерації, де, на думку доповідачів, подібні закони мають контроверсійний характер і можуть не створювати повноцінних умов для протидії та захисту від дискримінації різних груп, що потерпають від відповідних випадків.

Деякі учасники цільових груп проекту наголошували на неактуальності відповідного закону, висловлювали побоювання стосовно його неефективності та переконання, що було б доцільно комплексно підходити до законодавчих ініціатив у цій антидискримінаційній сфері та вдосконалювати інші закони в різних галузях та дотримуватися їх.

Звіт підготовлено експертами УНЦПД Юлією Тищенко і Світланою Горобчишиною

---

¹² Значною мірою дослідження проводилося в період ухвалення закону до вересня 2012 року.